

УПОТРЕБА НА КОНКЛУЗИВА В ЖУРНАЛИСТИЧЕСКИ ТЕКСТОВЕ¹

МИХАЕЛА МОСКОВА
СУ „Св. Климент Охридски“

Abstract. This paper is focused on the use of inferential (conclusive) evidential forms in journalistic texts in Bulgarian. As will be discussed, these forms suit the needs of this specific context where for they mark the information as indirect (secondhand) but direct. On the base of the analyzed data I was not able to formulate any specific restriction on the use of inferential forms; however some particular meanings form as a result. In the first part some preliminary concepts will be discussed and in the second some empiric data will be analyzed.

Keywords: evidentiality, inferential evidential, Bulgarian conclusive, journalist text

1. Въведение

Ролята на медиите в съвременния свят става все по-значителна. В условията на глобализация на информацията те са призвани да “доставят” новини с все по-широк спектър на тематично и географско покритие. Макар да настъпват значими промени в самата природа на медийните източници, настоящият текст няма за цел да опише техните принципи и прояви, тъй като негов обект е изследването на конкретен граматичен феномен – конклузивът и неговите специфични употреби в контекста на медийните продукти (повече за медийния дискурс вж. у Тишева 2006, 2013; Ницолова 1999, Замбова 2000 и др.). Във връзка с така поставената цел тук се работи с журналистически текстове от електронни медии.

Преди да бъдат разгледани употребите на конклузивните форми във въпросните типове текстове, важно е да бъдат представени някои теоретични уговорки във връзка със семантиката и формите на категорията конклузив в българския език, а също и да се изясни характерът на граматичната омонимия на формите на конклузивния аорист и удостоверителния перфект, тъй като, както примерите показват, те са най-често употребяваните форми в този тип текстове, а вероятно и като цяло (подобно проучване не е правено до момента, твърдението е хипотетично, но се основава на емпиричен материал, събиран от различни писмени източници). В светлината на изложените виждания се разглеждат примери, събрани от популярни електронни информационни сайтове, и се анализират контекстуалните значения на конклузива, които се пораждат.

2. Конклузивът в рамките на евиденциалната категория

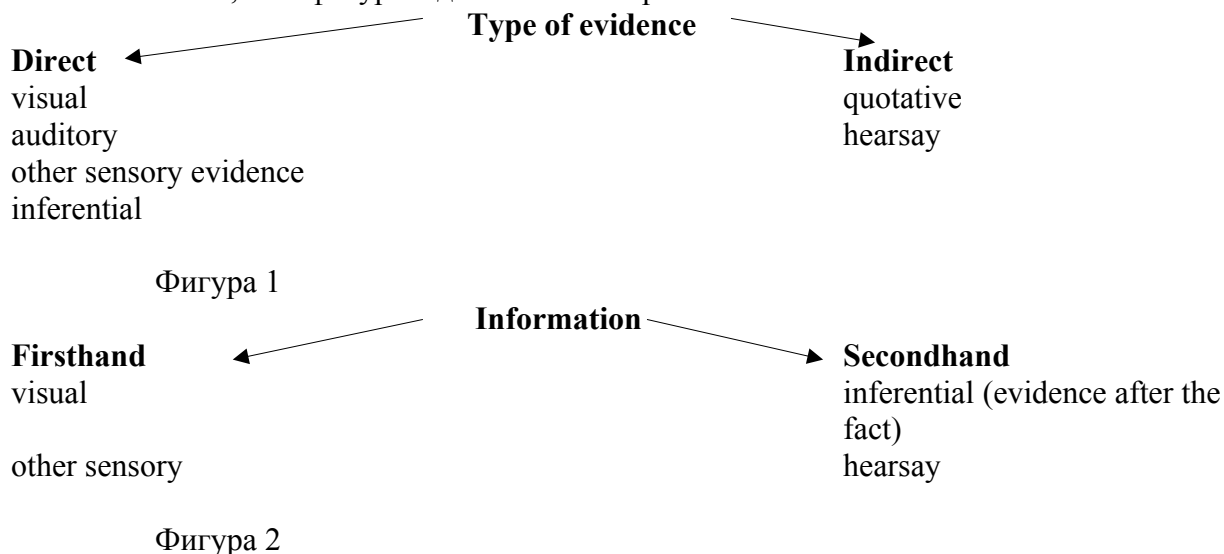
Преди да се разгледат семантиката и формите на конклузива, редно е да се очертаят основните виждания по отношение на категорията евиденциалност, чиято подкатегория се явява конклузивът. Това е важно по няколко причини – на първо място следва да се изложи възприетото виждане за инвариантното значение на категорията евиденциалност, за да се характеризира обхвата и спецификата на конклузива; важно е също да се направят уговорки във връзка с отношенията между категориите евиденциалност и модалност, тъй като двете се “пресичат” в конклузива.

---

¹ Настоящият текст е част от изпълнението на работната програма на проекта „Еволюция на граматическия строеж на българския и руския език в съпоставителен план: корпусен анализ и формални граматика“, договор № ДНТС/Русия 02/2, 14.06.2018 г., Фонд „Научни изследвания“, МОН, Р България. Изказвам благодарност за финансовата подкрепа.

И така, нека разгледаме актуалните гледни точки за категорията евиденциалност в типологически план, а след това в частност по отношение на българския език. Дефинициите на инвариантното значение на категорията се различават в конкретни трудове, посветени на евиденциалността. В голяма част от тях като значим се определя признакът *маркиране на източника на информация* (напр. Айхенвалд 2004), при други като основен признак се извежда начинът, по който говорещият е узнал за факта (Мелчук 1998: 199), според някои автори в основата на категорията заляга изразяването на оценка на говорещия за знанията му за действителността (Чейф 1986, Лазар 1999) или кодиране на отношението на говорещия към пропозиционалното съдържание на изказването (Генчева-Декле 1993, Ницолова 2008); маркиране на типа достъп до информацията (Плунгян 2011) или пък маркиране на степента на ангажираност на говорещия с достоверността на информацията (Герджиков 1977, 1984) и др. Храковски например отбелязва, че т.нар. от него семантичен признак евиденциалност се реализира чрез две значения: 1) семантично немаркирана пряка евиденциалност (говорещият получава или възприема получената информация неопосредствано); 2) семантично маркирана косвена евиденциалност (говорещият получава съобщената информация чрез опосредствани образи). Според автора границата между пряката и косвената евиденциалност в различните езици не съвпадат, т.е. значението на евиденциалността в различните езици не е еднакво (Храковски 2007: 604).

Де Хаан предлага друга класификация на категорията. Според учения делението на евиденциалните подкатегории следва да се осъществява по два признака, често отъждествявани терминологично – *direct* срещу *indirect evidence* (или *evidence after the fact*) и *firsthand* срещу *secondhand information*. Според де Хаан дистрибуцията на евиденциалните подкатегории спрямо двете деления обаче е различна. Тук те са представени като фигури: на фигура 1 е представено делението по признака *direct – indirect evidence*, а на фигура 2 делението по признака *firsthand – secondhand information*.

Позициите на изследователите към евиденциалността могат да се сведат до две основни гледни точки към семантиката на категорията: маркиране на източника на информация или ангажираност на говорещия с достоверността на изказването. Тези две различни позиции за евиденциалността са пряко обвързани с различията в мненията на

учените за отношението между евиденциалността и епистемичната модалност. Ако се обобщят разнообразните виждания, могат да се посочат четири основни хипотези за отношенията между евиденциалността и епистемичната модалност: при първата евиденциалността се определя като независима от модалността (напр. Айхенвалд 2004), при втората се приема, че двете категории частично се припокриват (напр. Auwera, Plungian 1998, Ницолова 2007), при третата евиденциалността се присъединява към средствата за изразяване на епистемична модалност (напр. Герджиков 1984), а при четвъртата се допуска, че съществува надредна категория, която включва евиденциалността, разбираана като източник на информация, и епистемичната модалност, включваща епистемична възможност, вероятност и сигурност (Boye 2012). Най-общо може да се каже, че изследователите, които категорично отделят двете категории – евиденциалността и модалността, отричат съществуването на модален елемент в семантиката на категорията евиденциалност и настояват, че нейното инвариантно значение в типологически план е кодиране на източника на информация, въпреки че в отделни езици евиденциалите могат да имат модални разширения.

В българското езикознание също липсва единен подход към евиденциалността. Макар да има различни интерпретации на езиковите факти, тук са предствени двете най-широко разпространените позиции, които корелират с типологическите изследвания на категорията (за по-различно виждане по въпроса вж. Куцаров 2007, Пашов 1999). При една от тези позиции учените приемат, че семантиката на категорията евиденциалност е посочване на източника на информацията (вж. Ницолова 2008 и Търпоманова 2015). Руселина Ницолова приема, че евиденциалността е член на хиперкатегорията *характеристика на предаваната информация*, наред с адмиратива и модалността (Ницолова 2008). При другата позиция се изтъква като инвариантен за категорията признакът ангажираност на говорещия с достоверността на изказването – например при Георги Герджиков (Герджиков 1984, Алексова 2003). Г. Герджиков посочва, че категорията се изгражда въз основа на два диференциални признака – преизказност и субективност, и в съответствие с това има четири члена (модуса), които отговарят на четирите възможни комбинации на диференциалните признаци (Герджиков 1984).

В зависимост от възприетата позиция за семантиката на евиденциалната категория отношенията между евиденциалността и модалността също се определят различно. Докато Ницолова приема, че двете категории частично се припокриват (Ницолова 2007), Герджиков смята, че евиденциалността (наричана от него модус на изказване на действието) е средство за изразяване на епистемична модалност (Герджиков 1984).

В настоящата работа се приема, че категорията евиденциалност в съвременния български език е средство за изразяване на епистемическа модалност и изразява степента на ангажираност на говорещия с предаваната информация. Евиденциалността според застъпването тук виждане е четиричленна категория, в съответствие с вижданията на Герджиков и Ницолова, като членовете ѝ са индикатив (удостоверителен модус), конклузив (умозаключителен модус), ренаратив (преизказан модус) и дубитатив (недоверчив модус).

Макар да съществуват значими различия между мненията на типолозите по отношение на евиденциалността, като цяло общоприето е виждането, че конклузивът предава авторово умозаключение за ненаблюдавани събития, действия или състояния по останените от тях следи или резултати, въз основа на логически връзки или общоприети истини (вж. кратък обзор на предлаганите дефиниции у Татевосов 2001:179). Ал.

Айхенвалд смята, че инференциалът (другият използван термин освен конклузив) в различни езици може да стъпва върху различни семантични стойности – може да се основава на визуална или невизуална инференция (дори и върху информация, придобита от чужди думи), но също и върху разсъждение, догадка, предположение (Aikhenvald 2004: 163–164). Според Де Хаан инференциалът, кодиран като „evidence after the fact“, представлява директна евиденция (direct evidence, базирана на източника на информация – собствен или чужд), която е втора ръка (secondhand; говорещият не е свидетел на събитието) (de Haan 2001). За Плунгян инференциалът кодира непряк личен достъп от типа инференция, основана на наблюдавани резултати (вж. Плунгян 2011). Както става ясно, и Де Хаан, и Плунгян, дават по-стеснено разбиране за семантиката на конклузива (инференциала), ограничавайки го само до инференция, породена от наблюдавани факти.

Татевосов ползва направеното от Андерсън разграничение (Anderson 1986) между experiential и non-experiential inferential evidential, където non-experiential inference е такъв тип умозаклучение, което се основава не на предполагаеми резултати от действителното, а на логически операции, интуиция или други мисловни конструкции (Tatevosov 2001:178). Това е по-широко разбиране от предложените от Де Хаан и Плунгян. Във връзка с първия тип – experiential inferential, Татевосов предлага дефиницията на конклузива да бъде допълнена от следните ограничения: *probability constraint* – формите на experiential inferential evidential могат да се използват тогава, когато авторът на изказването има повод да вярва, че причина за настоящото състояние на нещата q с най-голяма вероятност е ситуация p , а не друга; и *recoverability constraint* – въз основа на сензорна евиденция q , възприета в момента на говоренето, говорещият може да твърди p само ако всички аргументи за това са проверими чрез q или чрез общоизвестните истини за света. По този начин Татевосов изгражда значително по-детайлна дефиниция на една от подстойностите на конклузива, дефинирана като experiential inferential – този тип форми могат да се употребяват при описанието на ситуация, която може напълно да бъде възстановена чрез нейните следи в момента на говоренето. По неизбежност при така приетата позиция Татевосов настоява, че experiential inferential е модална категория, с която говорещият декларира своята увереност в истиността на съобщавания факт или според класификацията на Байби *inferred certainty* (Bybee 1994: 320–321).

3. Конклузивът в българския език

Що се отнася до българската лингвистика, може да се изтъкне виждането на Руселина Ницолова, която смята, че евиденциалността и глаголното наклонение съставят хиперкатегория в българския език – характеристика на предаваната информация. Авторката разграничава два подвида на хиперкатегорията – реалис и иреалис с техни специфични подкатегории. Според Ницолова конклузивът принадлежи на хипернаклонението на актуалната реч реалис I, което чрез своите грамемии изразява положение, при което според говорещия дадена пропозиция p , съдържаща се в актуалната реч, отговаря на реална ситуация P . Ницолова добавя, че чрез пресупозициите, свързани с неговите форми, конклузивът предава собствена опосредствана, несвидетелска информация. Изследователката различава две разновидности на предаваната информация – в първия случай говорещият предава своето мнение, което Ницолова нарича силно знание, а във втория – своето знание, което се класифицира като слабо, несвидетелско знание (Ницолова 2008:354). В съответствие на това разделение употребите на конклузива

биват умозаклучителна и неумозаклучителна, като неумозаклучителната употреба на конклузива се основава на общо знание.

Георги Герджиков описва семантиката на конклузива (умозаклучителен модус) чрез диференциалните признаци субективност и преизказност, като конклузивът е маркиран по първия и немаркиран по втория семантичен признак (Герджиков 1984). С формите на конклузива авторът на изказването оценява информацията, съдържаща се в неговото собствено изказване, като резултат от свой извод, обобщение, заключение (включително умозаклучение), т.е. като собствена, субективна и опосредствана. По този начин Герджиков има възможност да разшири семантичния обхват на конклузива и да обхване всички негови употреби в плана на миналото както при несвидетелска, така и при свидетелска позиция на говорещия, а също и в плана на неминалото (напр. в сегашно и бъдеще време), където употребите са най-вече адмиративни поради комбинирането на значението на тези времена и на конклузива (вж. повече у Герджиков 1977).

Независимо от теоретичните различия между учените в разбирането за евиденциалната категория в български език, по отношение на конклузива е общоприето, че носи модална семантика, която служи за маркиране на позицията на говорещия както по отношение на реалността на фактите, така и по отношение на достоверността на собственото изказване с оглед на начина, по който са придобити знанията за него.

Както отбелязва Алексова, за да се определи семантиката на конклузива, трябва да се вземе предвид произхода на факта, въз основа на който се прави извода, обобщението или умозаклучението (Алексова 2006). В своето проучване тя стига до извода, че информацията, която заляга в основата на умозаклучението, разбираемо в широк смисъл, може да бъде лично установена или придобита чрез чужди думи, както в плана на миналото, така и в плана на неминалото, като в плана на миналото се реализира противопоставяне спрямо свидетелската или несвидетелската позиция на говорещия към съобщавания факт.

Употребите на конклузива, класифицирани спрямо признаците, изграждащи значението на конклузива, са представени схематично тук на фигура 3 (вж. повече у Алексова 2006).

Фигура 3

Нека разгледаме един пример.

(1) Следя от години класацията на "Икономист", тя се прави професионално и работи с надеждни критерии. Изненадващото изкачване на България пред други източноевропейски държави поставя въпроса дали всички ние сме в прогрес или те са в

регрес. Според мен са се случили и двете – България е напреднала, макар и скромно, и същевременно се е влошило качеството на демокрацията в Полша, Хърватия и особено видимо в Унгария и Румъния. Фактът, че в период на регрес ние удържаме позициите си, е повод за умерена гордост.

<https://www.24chasa.bg/mnenia/article/7285093> www.24chasa.bg/, актуален към 24.04.2019 г.

В примера контекстът ясно говори, че авторът предава свой анализ за актуалното състояние на нещата. Анализът, както става ясно, се опира на логически операции и ползва данни от статистически проучвания, т.е. информацията на пишещия е придобита опосредствано. Тук изниква следният важен граматически въпрос – как да се тълкуват формите *са се случили*, *е напреднала*, *се е влошило* – дали са аористни форми на конклузива, или са форми на индикативния перфект при отчитане на тяхното съвпадение. За да се изясни този въпрос, тук се прави кратък преглед на произхода и значението на това съвпадение, както и стратегиите за снемане на многозначността.

Най-обстойно проблемът за тази граматическа омонимия е изследван от Г. Герджиков (Герджиков 1984, 2003). Според учения причината за съвпадението на формите на индикативния перфект и конклузивния аорист се открива в историческото развитие на категорията модус на изказването на действието (= евиденциалност) в българския език. Герджиков смята, че *модусът на изказването на действието* възниква в българския език чрез транспозиция на перфекта в полето на аориста за целите на нацията (изразяване на препредадена информация или на собствено умозаключение), което е първата стъпка във възникването на противопоставянето на форми по признака *опосредстваност на информацията*. Опосредстваните форми в този етап според Герджиков са изразявали семантиката както на ренаратива, така и на конклузива (това състояние на системата е наследено в съвременната система за формите в 1 л. и 2 л. ед.ч. и мн.ч., където конклузивът и ренаративът формално съвпадат). И при настоящото състояние на категорията (четири евиденциала) остават последиците от първоначалния тласък на граматикализацията чрез транспозиция на перфекта в полето на аориста, т.е. остава съвпадението на формите на индикативния перфект и конклузивния аорист. Поради спецификата на причината за тази вътрешнолексемна омонимия Г. Герджиков предпочита отделен термин за омонимичните индикативен перфект и конклузивен аорист, а именно *бипартиципални форми*, или още – бипартиципанти.

Значението на индикативния перфект, от друга страна, при омонимия с конклузивния аорист, според Руселина Ницолова доста се е стеснило и днес означава свидетелски действия в 1 л. при съвпадение на глаголният субект и говорещия или пък показва, че говорещият е бил свидетел на действието при глаголна форма, която не е в 1 л. (Ницолова 2008: 295–300).

От казаното може да се заключи, че поради спецификата на перфекта, който посредством своята резултативност е в състояние да представя крайния резултат от действието, актуален в момента на говоренето, без да държи сметка на протичането на самото действие, и представената субективна семантика на конклузива, обособил се въз основа на една от употребите на перфекта, нерядко и най-вече при отсъствие на лексикални маркери в непосредствения контекст, формите от типа *чел е* трудно могат да бъдат оразличени. За да разграничи бипартиципалните форми, Герджиков указва следното общо правило: ако формата може да се замени с форма за друго време на

конклузива без особена промяна в смисъла, става въпрос за конклузив, ако не – за перфект (Герджиков 1984: 228–236). В една своя студия Герджиков обръща специално внимание на употребата на въпросните форми в научни и исторически текстове, като настоява, че те неправилно се приписват на перфекта (Герджиков 1977: 59).

Като приложим правилото на Герджиков и вземем предвид виждането на Ницолова за семантиката на индикативния перфект, приемаме, че формите в разгледаните тук примери в (1) са за конклузивен аорист, а не за индикативен перфект. В анализа на следващите примери няма да се държи сметка за темпоралните характеристики на конклузивните форми, ще бъде отбелязано само, че най-честотни са формите за аорист и имперфект, които поради формалните особености на някои глаголи (най-често това са глаголи от III спрежение, но и някои глаголи от другите спрежения) съвпадат, т.е. форми от типа *бил е*, *имал е* и др. могат да бъдат както за конклузивен аорист, така и за конклузивен имперфект, но тяхното разграничаване не е от съществена важност, тъй като и в двата случая става дума за конклузивни форми, а не за индикативни форми на перфекта. С тази уговорка започва и анализът на емпричиния материал, като целта е да се изясни защо при препредавана информация се явяват не ренаративни, а конклузивни форми, а и също какъв е стилистичният ефект от тази употреба.

Пример (2) е взет от публицистичен текст. По своята природа публицистичният текст е в повечето случаи подчертано аналитичен и експресивен в съпоставка с друг видове журналистически текстове. Това предполага излагането на авторова позиция към съобщаваните факти вместо стремеж към неутралното им предаване. В този смисъл авторът на публицистичен текст може да ползва по-творчески наличните езикови средства. В (2) основното наративно време е аорист, т.е. разказът е за минали събития, за които авторът говори сякаш е пряк свидетел, но всъщност става въпрос за стилистичен ефект, чрез който се демонстрира авторовата принадлежност към онези, за които се отнася текстът, между които истинността на тези събития се счита за абсолютна и независима от времепространството. Подчертаните форми *не е можело*, *не е искал*, *не се е намесил*, *не е можел* и *се е отказал* се откриват в една от специфичните употреби на конклузива – за предаване на умозаклучение за ненаблюдавани събития от миналото въз основа на логически операции, лични разсъждения, допускания и предположения (за това какъв е характерът на умозаклучението в строго логически смисъл вж. повече у Алексова под печат). В този смисъл може да се каже, че посочените тук форми са за неумозаклучителен конклузив по терминологията на Ницолова, или *non-experiential inferential* по Татевосов. Формите *не е можело* и *не е можел* съдържат имперфектно причастие, което се употребява за образуване на съвпадащите форми за конклузивно сегашно време и конклузивен имперфект и е една от характерните черти на категорията (за по-различно мнение за употребата на имперфектно причастие вж. Alexander, Zhobov 2009).

(2) *Чудесата, които се случваха, идваха от самите хора: делата на малцината, често непознати праведници сред народите, които не се побояха да се жертват, за да спасяват, да облекчават страданието, когато нищо друго не е можело да бъде направено, с което и споделиха участта на Израил. За тях ще говоря още веднъж. Но Бог мълчеше. И тук аз казвам: не защото не е искал, не се е намесил, а защото не е можел да се намеси. По причини, които по решителен начин определят съвременния опит, аз приемам идеята за един Бог, който за определено време – времето на продължаващия световен процес – се е отказал от всяка мощ за намеса във физическия ход на нещата в света; който, на натиска на световните събития върху собственото му битие,*

отговаря не “с велика сила и с твърда ръка”, както ние евреите всяка година цитираме в памет на изхода от Египет, а с упорито мълчаливото преследване на неизпълнени си цели.

http://kultura.bg/web/%d0%bf%d0%be%d0%bd%d1%8f%d1%82%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%b7%d0%b0-%d0%b1%d0%be%d0%b3%d0%b0-%d1%81%d0%bb%d0%b5%d0%b4-%d0%b0%d1%83%d1%88%d0%b2%d0%b8%d1%86/?fbclid=IwAR1o47Q1Bhnlq6OhPNao8xnhjprTzEKL2-pTFSezTy-GQx_quaKuqasd3qs, активен към 27.01.2020 г.

В пример (3) журналистът предава чужда информация за събития от плана на миналото. В този случай авторът би могъл (или по-точно би трябвало) да използва ренаративни форми – *живял** и *се намирала*. При това положение обаче акцентът би паднал върху опосредстваността на информацията и дезангажираността на автора с нейната достоверност, докато самият жанр изисква авторът да гарантира за изказването, тъй като негов служебен дълг е да съобщава фактите достоверно. Така се оказва, че ренаративните форми често са непрепоръчителни в коментирания теп текстове, освен ако авторът не цели определен стилистичен ефект на неангажиране с достоверността на препредаваната информация. Такъв се постига лесно, тъй като метаконтекстът на самия жанр предполага, че информацията е опосредствана – предадена, преразказана, което е условие да се осъществи т.нар. синтагматична неутрализация, която по своята същност е възможност по лексикален път да се изразява значение, което е граматикализирано в даден език. Когато преизказността е маркирана от контекста или е предварително условие на самия текст, отпада необходимостта да се използват граматични средства за нейното изразяване, затова, когато в текста все пак се употребят ренаративни евиденциални форми, те добиват допълнителния нюанс – акцентирание върху вторичността на информацията, дезангажиране с нейната достоверност (повече за влиянието на контекста вж. Алексова 2018). При това положение, съчетано с недопустимостта на формите на индикатива от плана на миналото поради тяхното свидетелствено значение, конлузивните форми се оказват най-подходящи – те едновременно подказват, че информацията е опосредствана, но същевременно авторът я изказва като свое субективно твърдение, т.е. гарантира за нея.

Трябва също да се отбележи, че формата *живял* е употребена неправилно (затова по-горе е със звезда), т.е. вместо конклузивен имперфект – *е живеел*, съдържащ имперфектно причастие, неправилно е употребен конклузивен аорист, съдържащ мин. св. деятелно причастие. Контекстът ясно говори, че става въпрос за имперфект, като това се доказва, ако се трансформира примерът в индикатив – *едната от вероятните жертви е жената, с която живееше Веселин Димитров*. Замяната на имперфектното с аористно причастие в евиденциални форми не е рядко явление – за него говори и Стефанка Абазова (Абазова/Abazova 2017).

(3) Според първоначалната информация едната от вероятните жертви е жената, с която е живял Веселин Димитров – и която в същото време се е намирала в защитено жилище.

<https://toest.bg/nasilie-osnovano-na-pola/?fbclid=IwAR02tKD6LTC1SeEToF-NkAmwAQpC4L9N5HdVjmu7Mtmeb0-FGJz7IWdXH>, актуален към 26.01.2020 г.

Подобен на пример (3) е и следващият пример (4), в който контекстът ясно подсказва, че информацията се препредава, но конклузивните форми *се е знаело*, *е позволило* и *се е получило* се оказват по-подходящи, за да се предаде не само предаването на вторична информация, но и субективната авторова позиция, разбрана като солидарност към достоверността на предадените факти.

(4) *Въпросното „недоглеждане“ в Закона за културното наследство, за което се е знаело отдавна, е позволило на Васил Божков да не регистрира огромна част от античните предмети в частната си колекция. Това се е получило, тъй като в нормативния акт не е записан срок за това.*

https://www.svobodnaevropa.bg/a/30425344.html?fbclid=IwAR3XvZeNmjRp7FKikzY71XTouzP3078u_RYSAHxl4-BYOIGaNovUkUZYqqg

Пример (5) е интересен с това, че съдържа цитирана реч, авторът предава дословно думите на своя източник, в случая прокуратурата. Формата *е търсил* обаче се „прехвърля“ от субстратната цитирана реч в авторовата реч без трансформация, макар и тук контекстът ясно да показва, че се препредава информация. Формите *е търсил* и *е изпращал* от субстратната цитирана реч, взета вероятно от официално изявление на институцията, от своя страна маркират информацията като опосредствана (придобита вероятно въз основа на някакъв доказателствен материал – чужди думи или документи), но субективна (прокуратурата е разгледала и класифицирала информацията и въз основа на нейната доказателствена сила е направила своите изводи и заключения). Интересно е да се отбележи, че дори при наличното множествено препредаване на информацията, в авторовата журналистическа реч остава конклузивната форма, а не ренаративната, вероятно поради същите съображения, коментирани във връзка с пример (3). (Въпросът с вариативността в позиции на контекстуална неутрализация не е само стилистичен, а има и граматически измерения – повече вж. у Алексова 2018).

(5) *Въпросният първи секретар в консулския отдел "е търсил информация за механизмите на изборния процес в страната", посочват от държавното обвинение. Вторият пък е търсил информация " в сферата на енергетиката и енергийната сигурност на страната, която в последствие е изпращал в централата на руската разузнавателна служба в Москва", става ясно още от съобщението на прокуратурата.*

https://clubz.bg/93385-rusiq_za_izgonenite_diplomati_sofiq_izglejda_glupavo?fbclid=IwAR2GYTXQC3X8I3IMeaGke-2dVokFD7_rLW14_ShHw7BQmbCGR-9TYzckNc 4, актуален към 24.01.2020 г.

В пример (6) формите за конклузивен аорист *е открил*, *са открили* и неправилно употребената форма за конклузивен имперфект *е търсил* (вместо *е търсел* – вж. пример (3) за анализ на явлениято) са като цяло проява на същите функции на конклузива в рамките на специфичните жанрови особености, както в анализирания примери (3) и (4). Интересна е формата *не е вярвал* в рамките на цитираната реч. При нея е трудно да се определи дали авторът е свидетел, или не, и по този начин един от възприетите критерии за определяне на омонимичните (бипартиципални по Герджиков) форми, а именно този

на Ницолова, става трудно приложим. Същевременно, ако се приложи принципът на Герджиков – заместване на формата с конклузивна форма за друго време, резултатът е повече в полза на замяната с индикативен имперфект вместо тази с конклузивен плусквамперфект: *Никой не вярваше* вместо *Никой не е бил вярвал*. Можем да допуснем, че става въпрос за транспозитивна (преносна) употреба на конклузива в полето на индикатива, за да се акцентира на емоционалния, субективен характер на изказването. Подобни преносни употреби на конклузивните форми установява и Герджиков (Герджиков 1977:58).

(6) *Зад откритието стоят няколко изследователи, но ключовата роля е на професор Андрю Сюъл. Ученият от десетилетия се занимава с имунология и най-вече с т. нар. Т-клетки – имунна клетка в кръвта на хората, която може да „сканира“ тялото и да открие има ли заплаха, която трябва да бъде премахната. В рамките на своите изследвания той **е открил**, че тези клетки имат отношение към различни области на медицината – лечение на инфекции, успеваемост на трансплантации, лечение на рак и автоимунни болести.*

*Екипът на проф. Сюъл **е търсил** неоткрити досега начини, по които имунната система естествено атакува тумори. Това, което **са открили**, е определен вид Т-клетка, която атакува ракови клетки, без да засяга здрави тъкани.*

*"Никой **не е вярвал**, че такова нещо е възможно", коментира проф. Сюъл.*

https://www.svobodnaevropa.bg/a/30389397.html?fbclid=IwAR1SZiNoNYeLLLHHyUpT3v_Bgrgz-bimHleMxEN1-CZW81va8xNtQQ4NM5E, актуален към 21.01.2020 г.

4. Изводи

Макар и не единствена, една от основните функции на журналистическия текст е информативната, това е особено важно при новинарските текстове. По тази причина новинарският текст трябва да бъде фактологичен и неемоционален, от него се иска да “свидетелства” за истиността на съобщаваното. Без съмнение, от езикова гледна точка формите с най-висока степен на достоверност в рамките на евиденциалната система са тези на индикатива. Когато става въпрос за събития от миналото обаче в българския език се поражда специфичното противопоставяне по признака *свидетелственост* между формите на индикатива и другите евиденциали, т.е. употребени дори в журналистически текст, индикативните форми недвусмислено биха означили свидетелската позиция на автора. Заемането на свидетелска позиция от страна на журналиста, без тя да е налична, чрез употреба на индикативни форми е нерядко наблюдавана стратегия в новинарските текстове с цел постигане на внушение за достоверност на предаваната информация. Възможен е обаче и друг сценарий, който е основен обект на разглеждане в настоящия текст – употреба на конклузивни форми при предаване на несвидетелски събития в миналото. Тук застъпваме възждането, че употребата на конклузивни форми в журналистически текстове се основава именно върху необходимостта да бъде разрешено това напрежение между наличните езикови средства (тук трябва да се отвори и по-широкия въпрос за obligatorността на изразяването на граматичните категории в даден

език, по този въпрос вж. повече у Алексова 2018), от една страна, и специфичните жанрови нужди, от друга страна.

Като изходихме от по-широкото виждане, че сематиката на конклузива в български език може да се дефинира като извод, обобщение, заключение (в това число и умозаключение), направени въз основа на собствена или чужда информация (в това число информация от фонда на общото знание), при това както в полето на миналото, така и в полето на неминалото, при несвидетелска или свидетелска позиция на говорещия, и като взехме предвид спецификата на журналистическия жанр в новинарски и публицистични текстове, тук анализирахме няколко примера с конклузивни употреби. Като общ извод се налага виждането, че употребите на конклузива тук се основават на факти от миналото, за които авторът научава от чужди думи, но изказва като собствен извод, обобщение или твърдение. Подобни употреби Ницолова разглежда като специфична употреба на перфекта за *hot news*, по аналогия с перфекта в английски език (Ницолова 2013).

Употребата на конклузивни форми според застъпването тук виждане се реализира в контекста на възможността за контекстуална неутрализация, тъй като широкият контекст по своята природа предполага преизказване на информацията, а не рядко в по-тесния контекст има лексикални маркери, най-често глаголи за речева дейност, сочещи, че информацията е препредаване. Ако се приеме, че в случая се касае за контекстуална неутрализация, то признакът, който се сменя, тъй като е лексикално или онтологично изразен, е признакът *преизказност*. Като следствие от подобна неутрализация от наличните четири евиденциала (индикатив, ренаратив, конклузив и дубитатив) остават да се противопоставят индикативът и конклузивът (които нямат преизказна семантика) само по признака субективност, като несубективни са индикативните, а конклузивните – субективни. При такова положение употребата на индикатива за минали събития би подчертало свидетелска позиция на журналиста, а тя може да е или действителна, или „заета“ целенасочено, без да е налична, за да се внуши достоверност. Другата възможност – употребата на конклузивни форми, дава възможност на автора не само да маркира информацията като непряка/опосредствана, но и да подчертае своята субективна оценка за достоверността ѝ, което е в съзвучие с прякото задължение на професионалния новинар обективно да отразява фактите.

Както беше отбелязано обаче, възможността да се осъществи контекстуална неутрализация невинаги се реализира, както Алексова уточнява, въздействието на контекста върху реализацията на грамемите може да е градуално (Алексова 2018), т.е. да води до наличието на варианти, които могат да се конкурират помежду си. Най-често обаче в случаите, в които са налични два типа показатели: и контекстуален показател за препредаване на чужда реч, и граматичен показател (ренаративна глаголна форма) за предаване на несобствено изказване, изказването се отличава с нюанс на подчертаване, изтъкване на факта, че се предава чужда субстратна реч. Често обаче в т.нар. „жълти“ медии, където новините са актуални най-вече със своята скандалност и по-малко със своята информативна функция, формите на конклузива и ренаратива се редуват не само като процентно отношение, а рамките на едно изречение (вж. пример 7).

(7) Лозанова стояла като на тръни през последните дни защото не била сигурна, че пратката от Америка ще пристигне навреме. Получила тоалета си часове преди големия купон защото уникалния тоалет е бил сниман за корицата на *Vog*. (ренаратив, ренаратив, ренаратив, конклузив) <https://www.kliuki.net>, актуален към 25.03.2020 г.

В заключение може да се каже, че конклузивните форми, използвани в ренаративни за предаване на чужда информация в публицистични и друг тип журналистически текстове, представляват съобщаване на нелична информация като преминала през собствения фонд на знания на говорещия и изразена като негово собствено субективно твърдение, в което авторът се ангажира с достоверността на казаното. Тези употреби са породени от целта на журналистиката (вкл. новинарските и публицистичните текстове) да предава достоверна информация. В случая с конклузивните форми журналистът поема отговорността за достоверността на собственото субективно твърдение, макар и базирано на чужда информация.

Трябва обаче да се направят някои уточнения, що се отнася до обхвата на изводите – на първо място важно е да се отбележи, че за целта на проучването бяха изследвани примери от писмени журналистически текстове, публикувани от електронни медии. Може да се допусне, че обяснителната сила на изложените аргументи намалява при други типове журналистически текстове, най-вече устните репортажни форми. Репортажът е различен най-вече с това, че предполага физическото присъствие на журналиста „на мястото на събитието” и отразяване на фактите от гледната точка на свидетел. Без да сме правили обстоен анализ, тук изказваме хипотезата, че при репортажа значително по-честотни са свидетелските индикативни форми за разказ на събития от миналия план, а конклузивни форми се явяват там, където репортерът предава директно от „епицентъра”, но със закъснение във времето, постфактум. В тези случаи вероятно употребите на конклузива се припокриват с тези в писмените журналистически текстове.

Не бива да се забравя също, че макар добили значението свидетелственост, индикативните форми за времената от миналия план не са „недопустими” в журналистически текстове в и писмена, и в устна форма. Би могло да се счита, че те са напълно оправдани в случаи, когато дадена тема е медийно следена отблизо, т.е. когато се предполага, че всички познават отлично контекста на случващото се, хората са своеобразни дистантни свидетели на значими събития (тук обхвата на събитията е ирелевантен – той може да е глобален или локален) в ролята на техни съвременници. Подобен е случаят в пример (8), където се употребяват индикативни форми паралелно с конклузивни и пасивни форми (за употребите на пасивни форми вж. Димитрова 2009).

(8) *Осма жертва на коронавируса у нас. Рано сутринта почина 51-годишна жена, настанена в болницата в Благоевград. Така само там има трима загинали от коронавируса. Тя е имала съпътстващи заболявания и това е допринесло за влошаване на състоянието ѝ и фаталния изход. Жената беше приета заедно с нейната майка на 74*

години, която **почина** снощи. А резултатът от втората проба на 55-годишния мъж, който **почина** вчера, е отрицателна за коронавирус.

<https://nova.bg/news/view/>, актуален към 29.03.2020 г.

И не на последно място, не бива да се забравя, че използването на набора от езикови средства по различни начини е до голяма степен обусловено от търсената от автора комуникативна цел. Настоящият текст се ограничава с тези основи хипотези по отношение на стилистиката на журналистическите текстове, тъй като фокусът му е дефинитивно граматически, с намерението, че други аспекти ще бъдат подробно разгледани в други проучвания.

Цитирана литература:

Алексова 2003: Алексова, Кр. *Удостоверителен перфект или умозаключителен аорист – от теоретичните основи към преподаването на чужденци*. В: *Публикации от Юбилейната научнопрактическа сесия „40 години ИЧС“*, издание на CD-ROM Disk, София, 60–66.

Алексова 2004: Алексова, Кр. *Отношението модалност – евиденциалност – презумптивност (с оглед на българския език)*. // БЕЛБ (Юбилейната международната славистична конференция по случай 10 години Славянска филология в Югозападния университет “Неофит Рилски”, Благоевград, 3-4 декември 2004 г.

Алексова 2013: Алексова, Кр. *Конклузивът и неговите употреби в съвременния български език*. – В: материали от III конгрес по българистика, проведен през м. май 2013 г.

Алексова 2015: Алексова, Кр. *Дубитативът в българския език и възпроизведената реч*. – В: *Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи*. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. д-р Ив. Кочев. Благоевград: Университетско издателство „Н. Рилски“, 2015, 347 – 354.

Алексова 2018 : Алексова, Кр. *Облигаторност и контекстова зависимост на морфологичните категории (върху материал от съвременния български език)*. – В: *Научни трудове*, т. 55, кн. 1, сб. А, 2017. Филология. Паисиеви четения, Българистика. Пловдив: УИ "Паисий Хилендарски", 2018, с. 38–51.

Алексова 2020: Алексова, Кр. *Конклузивът и презумптивът в съвременния български език – общност и различия* – под печат.

Аувера, Плунгян 1998: Johan van der Auwera, Vladimir Plungian. *Modality's semantic map*. // *Linguistic Typology*, 1998, № 2, pp. 79-124.

Герджиков 1977: Герджиков, Г. *Една специфична глаголна категория в съвременния български език (Категорията "ангажираност на говорещия с изказването на действието")*. // *Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии*, т. 69, 2, 1977.

Герджиков 1984: Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 1984.

Плунгян 1996: Даниэль, М., Вл. Плунгян. *Обязателност и контекстна вытеснимост*. (К описанию грамматической периферии). [Obyazatelnost i konteksnaya vyitesnimost. (K opisaniyu grammaticheskoy periferii).] // *Серия литературы и языка*. Том 55, № 1, 1996, 61–66.

- Димитрова 2009:** Димитрова, М. Залог и диатеза: функциониране на залогови форми в текст. – В: Българско езикознание, кн. 5, 2009. Проблеми на граматичната система на българския език – глагол. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, с. 278–304.
- Замбова 2000:** Замбова, А. Манипулативни езикови стратегии в печата. София. Изд. Сема РШ, 2000. Замбова 2001: Замбова, А. Лексикални характеристики и експресивни цели на съвременния български популярен печат. Сп. LiterNet, № 2(15), 2001.
- Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. *Теоретична граматика на българския език. Морфология*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2007.
- Маслов 1978:** Маслов Ю. К основаниям сопоставительной аспектологии. [К основаниyam сопоставител'noy aspektologii.] // *Вопросы сопоставительной аспектологии*. Вып. 1, Ленинград, Изд-во ЛГУ, 1978, 4–44.
- Ницолова 1984:** Ницолова, Р. *Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език*. София: Народна просвета, 1984.
- Ницолова 1999:** Ницолова, Р. *Основни тенденции в развитието на българския печат след 1989г.*, В: Медиите и езикът. София. Изд. Ето, 1999.
- Ницолова 2007:** Ницолова, Р. *Моделизиранна евиденциална система на българския език*. – В: Храковский, В., отг. ред. Эвиденциалность в языках Европы и Азии. Санкт-Петербург: Наука, 2007, 107 – 197.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ Св. Климент Охридски, 2008.]
- Ницолова 2013:** Ницолова, Р. *Някои резултати от граматикализацията в българската морфология*. – В: Материали от Третия конгрес по българистика. София, 2013.
- Пашов 1999:** Пашов, П. *Българска граматика*. Пловдив, ИК Хермес, 1999.
- Плунгян 2003:** Плунгян, Вл. *Общая морфология: введение в проблематику*. [Plungyan, Vl. Obschaya morfologiya: vvedenie v problematiku.] Москва: Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова, 2003.
- Плунгян 2011:** Плунгян, Вл. *Введение в грамматическую семантику*. [Plungyan, Vl. Vvedenie v grammaticheskuyu semantiku.] Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2011.
- Тишева 2006:** Тишева, Й. Българската разговорна реч в интернет. Паисиеви четения. Научни трудове, том 44, кн.1, сб.А, УИ ”Паисий Хилендарски”, Пловдив, 2006, 217-232.
- Тишева 2013:** Тишева, Й. Езиковите стандарти, езиковите регистри и медийната комуникация. Електронно научно списание Реторика и комуникации, бр. 9, 2013.
- Търпоманова 2015:** Търпоманова, Е. *Евиденциалност в балканските езици: български и албански*. София, Ни плюс, 2015.
- Храковски 2007:** Храковски, В. *Эвиденциалность, эпистемическая модальность, (ад)миративность*. – В: Эвиденциалность в языках Европы и Азии. Сборник статей памяти Наталии Андреевны Козинцевой. Отв. ред. В. С. Храковский, Издательство „Наука“, 2007, 600 – 632.
- Aikhenvald 2004:** Aikhenvald, Al. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Alexander&Zhobov 2009:** Alexander, R, Zhobov, V. New conclusions on the conclusive, *Journal of Slavic Linguistics* 17(1-2): 61-85, 2009
- Bybee, J., Perkins, R. D., & Pagliuca, W. (1994).** *The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the lanuages of the world*. Chicago: University ofChicago Press.

de Haan 2001: de Haan, Ferdinand. The Place of Inference within the Evidential System. – In: *International Journal of American Linguistics*, Vol. 67, No. 2, pp. 193–219.

Guenchéva 1990: Guenchéva, Zlatka. Valeur inférentielle et valeur “admirative” en bulgare. – В: *Съпоставително езикознание*, XV, 1990, № 4 – 5, с. 47 – 52.

Tatevosov 2003: Tatevosov, S. Inferred evidence: Language-specific properties and universal constraints. – In: Jaszczolt, K.M., K.Turner, eds. *Meaning Through Language Contrast*. Vol. 1., Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 177 – 192.